

ЗА НЯКОИ СПЕЦИФИКИ В ПОДГОТОВКАТА НА УЧИТЕЛИ ПО ЧУЖД ЕЗИК

Янка Коева

Резюме

Цел на настоящата статия е да се представят някои аспекти от обучението и подготовката на учителя¹ по чужд език. По отношение на дидактико-методическата подготовка се разглеждат знания, умения и отношения, които трябва да се усвоят и развият. В постметодическата ситуация, в която работим, учителят поема ролята на експерт в практиката на чуждоезиковото обучение. С придобит професионален опит и знания той трябва да може да разработи и предложи алтернатива на познатите исторически обосновавали се методи на обучение, да конструира процеса на учене и езикоусвояване, да осигури оптимални възможности за учене на чужд език в класната стая. Разглежда се професионалната компетентност на учителя по чужд език според ОЕЕР, според която успоредно с развитието на езикови знания и речеви умения трябва да се създадат нагласи за межкултурно общуване, трениране на техники за самостоятелно учене и изграждане на навици за лична инициатива с цел изучаване на чуждия език и извън класната стая. В специфичното обучение на учители по чужд език се обръща внимание на многоезичието и межкултурния подход. За да бъде адекватно на потребността от разгръщане на многоезичието в училище, е необходимо монолингвалното филологическо обучение на учители, насочено към езикова коректност, да се обогати с межкултурно, интеркомуникативно и социолингвистично учебно съдържание. Предлага се професионално-компетентностен модел на учителя по немски език.

Ключови думи: *чужд език, подготовка на учители, постметодика, межкултурен подход, многоезичие, професионално-компетентностен модел.*

Янка Коева –
Великотърновски
университет
„Св. св. Кирил и Методий“,
Велико Търново, България

¹ За по-стегнат изказ се използва мъжки род на съществителното име.

ЗА НЯКОИ СПЕЦИФИКИ
В ПОДГОТОВКАТА НА
УЧИТЕЛИ ПО ЧУЖД
ЕЗИК

Само по себе си владенето на чужд език не означава автоматично способност да го преподаваш. Бъдещите учители трябва да се научат как да учат и как да преподават. Необходими са теоретични знания, практически умения и безспорни професионални качества. Според Стефанова (2015:14-16) в дидактико-методическата подготовка на учители по съвременни езици трябва да се усвоят и развият следните знания и умения и отношения²:

Знания:

- за различни педагогически, психологически и социологически аспекти на езиковото обучение;
- за различни психолингвистични подходи;
- в сферата на езикоусвояването и многоезичието;
- за приложение на медиите с педагогическа цел.

Умения за:

- анализиране и формулиране на целите на преподаване и учене;
- съзнателно и целесъобразно приложение на методите на обучение;
- констатиране и анализиране на конкретните условия, при които протича учебният процес;
- анализиране, променяне и допълване на учебните комплекси; създаване, изпробване, променяне на учебни материали в зависимост от целите на обучението, учещите и съпътстващите условия;
- наблюдение, анализ, планиране, провеждане на учебен процес; анализиране на своя и чужда преподавателска дейност, усвояване на добър чужд преподавателски опит;
- целенасочено прилагане на стратегии и техники на преподаване и учене;
- осъществяване на целите на обучение съобразно учебната документация;

² В които се преплита обучението по чужд и роден език.

Янка Коева

- езикова диагностика и измерване на езиковите постижения, изготвяне на тестове и обективна оценка;
- самостоятелно разрешаване на възникнали проблеми в учебния процес, управление на класа/групата – дисциплина, форми и темпо на работа, обратна връзка, коригиране на грешки, проверка на знанията и т.н.;
- владеење на педагогическия и дидактико-методическия понятиен апарат, съответната терминология в българския и чуждия език, използване на дидактико-методическа литература на роден и чужд език.

Отношения:

- положително и отговорно отношение към учителската професия;
- готовност за межкултурно, кооперативно и толерантно поведение в учебния процес, нагласа за разрешаване и избягване на конфликтни ситуации;
- възприемане на новото и положителното в теорията и практиката, готовност за самоусъвършенстване и саморазвитие;
- готовност за поемане на творчески риск;
- творческо отношение към преподавателската си дейност, генериране и експериментиране на оригинални собствени идеи;
- самостоятелни решения въз основа на знания от различни области на познанието;
- адекватна реакция на потребностите на обучаваните и на конкретните условия на обучението, съзнателно формиране на стратегии на учене у учещите;
- адекватна реакция на потребностите на учещите и на специфичните условия на обучение, съзнателно формиране на стратегии на учене у учещите;
- готовност за рефлексия;

ЗА НЯКОИ СПЕЦИФИКИ
В ПОДГОТОВКАТА НА
УЧИТЕЛИ ПО ЧУЖД
ЕЗИК

- гъвкавост при подготовката и провеждането на обучението;
- интердисциплинарен и межкултурен подход и приемственост в обучението (първи/роден/майчин³, втори, трети език).

Преминавайки през исторически обосновалите се методи на обучението по чужд език, в момента чуждоезиковото обучение се намира в постметодическа ситуация, т.е. отказва се търсенето на универсален метод на обучение, тъй като учещите са „универсални индивиди“ (Стефанова 2015:52), които се учат и развиват индивидуално. За различните учебни цели, обучавани и условия на обучение е подходящо да се прилагат различни методи на обучение. Учителят сам търси и открива своя най-ефективен метод на преподаване, за което се нуждае от много добра теоретична и практическа подготовка (Стефанова 2015:52).

В постметодическата ситуация на учителя е отредена нова роля като експерт в практиката на чуждоезиковото обучение. С придобит професионален опит и знания, които му позволяват да взема творчески и автономни решения, той е готов да разработи и предложи алтернатива на познатите методи, която е „осмислена, експериментирана и утвърдена в класната стая, в условията на общуване, взаимодействие, взаимоотношения и сътрудничество между равнопоставените участници в процеса на преподаване и усвояване на езика“ (Дринова 2018:143).

В постметодическия период се променя ролята и мястото на учителя като експерт в обучението. Той конструира процеса на учене и езикоусвояване, осигурява подходяща учебна среда, като използва създадените в класната стая добри възможности за учене на чужд език, „носи отговорност за случващото се на сцената на класната стая“ (Цветков 2020:3).

Кумаравадивелу разработва стратегическа рамка (макростратегии) за обучението по чужд език, в която описва и ролята на учителя, и очакванията от неговата

³ Срв. Виденов (2000: 209): „Под ‘роден език’ би следвало да се разбира езикът на първичната група, в която новороденото се социализира. [...] Чужд за индивида е езикът, различен от този на първичната група, в която протича социализацията.“ В настоящото изследване като синоними на ‘роден език’ се схващат и понятията ‘майчин език’ и ‘матерен език’.

Янка Коева

работа в „постметодическата ера“ (Дринова 2018:146-150):

1. *Създаване на добри възможности за учене и усвояване на езика.*
2. *Провокиране на договорено взаимодействие, което създава условия за съзнателно възприемане и разбиране от страна на учениците, което намира израз в разсъждения, обсъждане, коригиране, адекватна реакция, стимул, умение за комуникация, изразяване и защитаване на мнение.*
3. *Намаляване на перцептивните⁴ несъответствия между намеренията на преподавателя и интерпретацията на обучаваните. Интерпретацията на намеренията на учителя от страна на учениците е един от важните фактори, за да се постигнат целите на интерактивните методи.*
4. *Стимулиране на интуитивната евристика в процеса на рефлексивно учене и усвояване на чуждия език. Според убеждението на Чомски, което споделят много учени, е невъзможно усвояването на сложна граматична езикова единица само въз основа на обясненията и инструкциите на учителя. По-голям ефект оказват дейности и задачи за стимулиране на рефлексията, творческия подход и „откривателското“ учене.*
5. *Осигуряване на възможности за осъзнаване и осмисляне на езиковите знания. В чуждоезиковото обучение с цел осъзнаване и осмисляне на езиковите знания се прави опит за съчетаване на интуитивна евристика и съзнателно усвояване на знания по чужд език, които се представят експлицитно от учителя и които водят до активиране на индуктивното и дедуктивното мислене. Рефлексията, логическото осмисляне на явленията, направените изводи и откривателското учене осигуряват ефективно учене и езикоусвояване.*
6. *Контекстуализиране на езиковите образци като необходима макростратегия в помощ на съставителите на учебните програми, на авторите на*

⁴ Перцепция (лат. *percipio* ‘възприемам’): сетивно възприятие, отражение на нещата в съзнанието чрез сетивните органи (Пашова и др. 2001:473).

ЗА НЯКОИ СПЕЦИФИКИ
В ПОДГОТОВКАТА НА
УЧИТЕЛИ ПО ЧУЖД
ЕЗИК

- учебници и учебни материали, както и на преподавателите, които поемат отговорност за създаване на условия за конструктивно обучение.
7. *Интегрирането на речевите умения* е ориентирано към преодоляване на несъвършенствата в развитието на методиката на чуждоезиковото обучение, когато всяка една от езиковите дейности (слушане, говорене, четене и писане) се въвежда и упражнява самостоятелно, което е нецелесъобразно. Това противоречи на интерактивната същност на речта и речевото поведение.
 8. *Мотивиране на автономията на ученика* чрез насърчаване поемането на отговорност за учене в отговор на образователната стратегия „ученикът да се научи как да учи“ и необходимостта от целенасочено прилагане на стратегии за учене, за решаване на комуникативни проблеми и самооценка на собствените постижения.
 9. *Повишаване на интеркултурната осъзнатост*. Културата на страните, чийто език се изучава, е неделима съставна част на обучението. Социокултурната компетентност се оформя на когнитивно и поведенческо ниво. Целите са насочени към културно осъзнаване, емпатия по отношение на целевата култура.
 10. *Осигуряване на социална значимост*. Необходимо е преподавателите да ориентират своята дейност съобразно образователните, политическите и социалните предпоставки, за да отговорят на нуждите и очакванията на обществото.

В своята книга „Педагогика на езика“ Шопов (2013:423) обаче изразява мнение, че тези десет микростратегии за постметодическо обучение по втори чужд език на Кумаравадивелу „дават насоки за развитие на теорията и практиката на съвременната педагогика на езика, но са недостатъчни за описване на цялата картина на постметодическата педагогика на езика. Към тях трябва да се добави и принципът на изследователското преподаване [...], който поражда много въпроси.“

Янка Коева

Професионалната компетентност на учителя по чужд език съобразно Общата европейска езикова рамка (ОЕЕР) предполага успоредно с развитието на езикови знания и речеви умения създаване на нагласи за межкултурно общуване, трениране на техники за самостоятелно учене и изграждане на навици за лична инициатива с цел изучаване на чуждия език извън класната стая, които често включват интегриране на съвременните комуникационни и информационни технологии и които изискват специфични професионални компетентности на учителя по чужд език.

В тази връзка Димитрова-Гюзелева (2007:52-53) представя съпоставката на Тинсли (2003:48-49) между старата и новата парадигма за езиково образование в Европа, в чийто контекст професионалната компетентност на учителя по чужд език добива нови измерения с нови изисквания – „той е не просто учител по предмета „чужд език“, а образоващ педагог (*educator*), чиято мисия е да възпитава у обучаваните новите морално-етични ценности и да създава необходимите нагласи, разбирания и предпоставки у тях, за да станат пълноценни граждани на обединена и развиваща се Европа“ (Димитрова-Гюзелева 2007:54):

Таблица 1. Съпоставка между старата и новата парадигма за езиково образование (Тинсли 2003: 48-49, по Димитрова-Гюзелева 2007: 54).

Стара парадигма	Нова парадигма
Основен източник за идентичност са държавата/нацията и националния език	Европейско гражданство и многоезичност на индивида
Езиковото многообразие е проблем за обществото	Езиковото многообразие обогатява обществото
Приема се, че обучаваният владее само един език	Езиковото многообразие обогатява обществото

ЗА НЯКОИ СПЕЦИФИКИ
В ПОДГОТОВКАТА НА
УЧИТЕЛИ ПО ЧУЖД
ЕЗИК

Двуезичието и различният културен произход се „заглушават“	Двуезичието и различният културен произход се приветстват
Образованието на двуезичните деца е проблемно – акцентът е върху развиване на националния език	Двуезичието е добре дошло – развива се както родният език, така и другият език
Говорещите друг език са „чужденци“	Да говориш друг език се приема за нормално и естествено
Изучаването на друг език е трудно	Изучаването на друг език е естествено и задължително
Крайната цел при чуждоезиковото обучение е достигане на комуникативна компетентност, доближаваща се до тази на естествения носител на езика	Дори и по-ниските нива на комуникативна компетентност са ценни и увеличават комуникативния репертоар – а той се изгражда през целия живот
Чуждоезиковото обучение е ориентирано главно към развиване на езикова компетентност; елементите, свързани с културата, са оскъдни или ограничени до „елитната култура“; статична концепция за културата	В чуждоезиковото обучение присъстват осезаеми културоведски елементи и се развива межкултурното съзнание; динамична концепция за културата
Езиците се изучават последователно, един след друг и не се правят връзки между тях	Чуждоезиковото обучение се осланя на връзките между езиците и разбирането на езика като система

Янка Коева

Изучаването на чужд език е елитарно и проблемно за мнозинството	Всеки може успешно да научи чужд език
---	---------------------------------------

Въз основа на новата парадигма за езиково образование е необходимо да се посочи, че в университетите се осъществява връзката между теория и практика. „Филологическите чуждоезикови специалности имат шанса да се докоснат непосредствено до езиковото обучение и научноизследователската работа поради това, че студентите са едновременно изучаващи език и бъдещи преподаватели, изучаващи език и бъдещи изследователи“ (Стойчева 2012:153).

В специфичното обучение на учители по чужд език е необходимо да се обърне внимание на *многоезицието и межкултурния подход*, изследвани по-подробно на български език от Стойчева (2012), Коева (2014, 2018) и др.

Многоезичие

Ориентацията към многоезичие в инициативите на Европейския съюз има като резултат увеличаване на желанието за изучаването на чужди езици, което поставя нови изисквания към университетското обучение. Стойчева (2012:154-155) представя шест основни аспекта, за да се изясни многообразието на свързаните с езиците перспективи на науката:

1. Многоезична Европа има нужда от обучени учители по чужд език, включително и от учители по малко разпространени езици, затова университетите трябва да провокират интереса към тях.
2. Ще се увеличи търсенето на езици на съседните страни и на малцинствените езици, ако те получат статус на официални езици в ЕС, което налага нови концепции за преподаване и езикоусвояване⁵, например изучаване на езици в езикови семейства.
3. Училището вече не може да задоволи потребностите от изучаване на чужди езици. Концепцията

⁵ В ШУ „Епископ Константин Преславски“ на пример съществува специалност „Приложна лингвистика с турски език“.

ЗА НЯКОИ СПЕЦИФИКИ
В ПОДГОТОВКАТА НА
УЧИТЕЛИ ПО ЧУЖД
ЕЗИК

за учене през целия живот повишава ролята на университетите, затова е необходима промяна в езиковото обучение и откриване на нови целеви групи.

4. Формулата „роден език + още два“ изисква нови подходи за изучаване на повече езици, но за същото учебно време.
5. ОЕЕР с описаните отделни нива за владеење на език, Европейското езиково портфолио, агенциите за осигуряване на качеството⁶ налагат повишаване на конкурентоспособността на университетите по отношение на езиковото обучение.
6. Важна задача на университетите е запазване на многоезичието в научната сфера, тъй като използването на английския език като *lingua franca* пречи на развитието на другите езици. „В научната сфера трябва да се осигури наред с използвания в много научни области английски език като *lingua franca* запазването и развитието на националните езици. Особено в хуманитарните науки това е основна предпоставка за запазването на съответната научна култура и специфичните ѝ достижения“ (Виенски манифест „Цената на многоезичието“, цит. по Стойчева 2012:155).

Все пак най-важната цел си остава обучението на компетентни учители по съответния чужд език.

Межкултурна езикова дидактика

Основната ѝ цел не е родноезиковата компетентност или (полу⁷)компетентност по целевия език, а каталитично⁸ използване на чуждите перспективи за процеса на разбиране. Учещите трябва да посредничат между културите както по отношение на самите себе си, така и по отношение на останалите, като развият умения на медиатори. Межкултурната компетентност обхваща умения и сфери на знания, които излизат извън рамките на структурните езикови познания и включва цялата лингвокултурна система (межкултурна лингвистика, межкултурна кому-

⁶ Например EQUALS (European Association for Quality Language Services), ALTE (Association of Language Testers in Europe)

⁷ „near-native“

⁸ В химията: катализа – променяне на скоростта на химичната реакция под влияние на катализатор.

Янка Коева

никация), при което езиковите умения за осъществяване на различни дейности играят основна роля, тъй като езиковите и културните знания са взаимосвързани (Рохе 2013:282).

В ОЕЕР межкултурната компетентност е включена в областта на социокултурната компетентност, като се посочва, че отличителните черти на дадено европейско общество и неговата култура се отнасят до: всекидневния живот, условията на живот; междуличностните отношения; ценности, убеждения и нагласи; език на тялото; ритуално поведение.

„Едно от големите предизвикателства в епохата на глобализация е подготовката на младите хора за общуване в интеркултурна среда, за възприемане на естественото многообразие от житейски модели, за равнопоставяне на културните стандарти и за отчитане на техните различия в контекста на културния релативизъм, не като конфронтация. Особено важно е разликите между отделните мисловни и поведенчески мостри да се поставят и обвързват в рамките на пълната картина на света като конструктивно обогатяване на общото и частното културно пространство, като шанс за всички участници в процеса на межкултурната комуникация“ (Бойчева 2021:6).

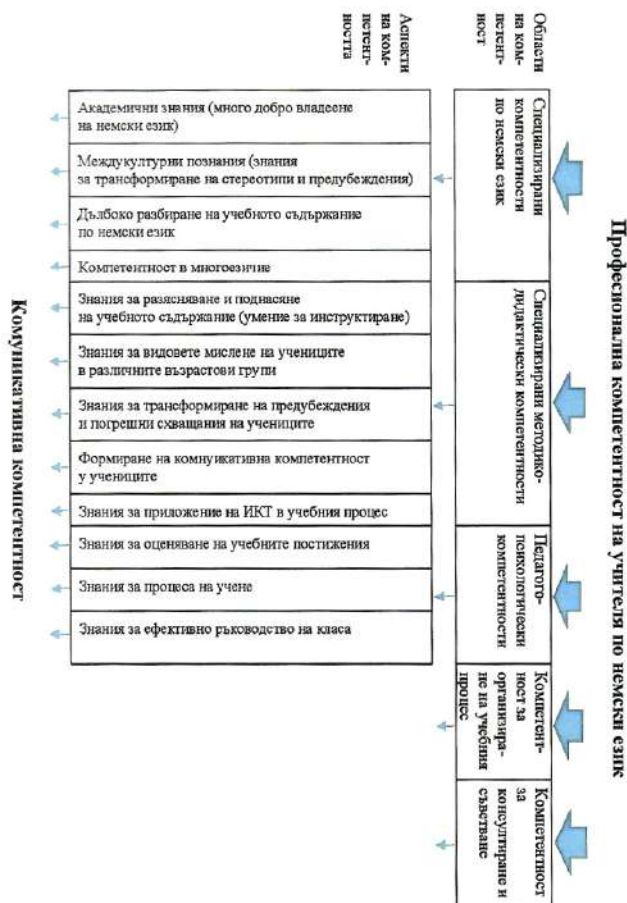
Умението за межкултурно общуване в чуждозиковото обучение се базира на следните дейности (Савова 2016:11):

- откриване на различията и разговор за тях;
- наблюдение и обсъждане на процесите на разбиране и неразбиране;
- използване на недоразуменията като изходна точка към разбирането;
- съпоставка на елементи от родната и целевата култура въз основа на общи, универсални елементи от жизнения и социалния опит на хората (семейство, раждане и др.).

В заключение би могло да се обобщи, че професионалната подготовка на учители по чужд език има своите специфики, сред които обучението в многоези-

ЗА НЯКОИ СПЕЦИФИКИ
В ПОДГОТОВКАТА НА
УЧИТЕЛИ ПО ЧУЖД
ЕЗИК

чие и межкултурното обучение заемат важна роля. За да се отговори на потребностите от разгръщане на многоезичие в училище, е необходимо в обучението на учители да се включи межкултурен, интеркомуникативен и социалингвистичен аспект в учебното съдържание с цел изграждане на професионална компетентност, която е основна цел при подготовката на бъдещите учители. Авторката си позволява да направи опит за съставяне на професионално-компетентностен модел на учителя по немски език⁹, без да се изявяват претенции за изчерпателност, тъй като той може да бъде допълнен от други изследвания и други автори:

⁹ Този модел би бил приложим и за учители по други езици.

Фиг. 1. Аспекти на професионалната компетентност на учителя по немски език.

Янка Коева

Очертава се необходимостта от по-голяма координация между ВУЗ и базовите училища. Не са съгласувани седмичните разписания на студентите – бъдещи учители и учителите наставници. Студентите все още търсят „пролуки“, за да притичват между стажантската практика в училищата и аудиторните занятия в университета.

Учебните планове по ПН 1.3. във ВУЗ все още се изготвят от хора, които имат бегла представа за обучението на учители по чужд език. Практиката показва, че не е целесъобразно в четвъртата, последната година на обучението в бакалавърска степен, в седми семестър да се провежда лекционен курс по Методика на обучението по... и Хоспитиране, а в осми семестър – текуща педагогическа практика и стажантска практика едновременно, тъй като е необходимо влизане в училище на по-ранен етап.

На 27.11.2010 г. по инициатива на сп. „Чуждо-езиково обучение“ в Нов български университет се проведе Национална кръгла маса „Подготовката на учители по съвременни езици – компетентности, образование, квалификация“. В обобщаващия доклад, внесен на 5.01.2011 г. в МОМН се казва, че получаването на стабилна теоретична и практическа подготовка изисква разработване и внедряване на „стандартни за учител по ... език“, които включват:

- дипломиране по дадена филологическа специалност и педагогически модул или педагогическа специалност с езиков модул (ОКС бакалавър) и придобиване на права на стажант-учител;
- получаване на сертификат за „учител по ... език“ след една година работа като стажант-учител под ръководството на наставник в училище (след дипломиране по филологическата и педагогическата специалност) и полагане на държавен практико-приложен изпит (изнасяне на урок пред държавна изпитна комисия). Това е задължително условие за придобиване на пълна педагогическа правоспособност;
- разработване на списък на очакваните професионални компетенции.

ЗА НЯКОИ СПЕЦИФИКИ
В ПОДГОТОВКАТА НА
УЧИТЕЛИ ПО ЧУЖД
ЕЗИК

Явно разглеждането на тези предложения продължава да се отлага в необозримо бъдеще от ръководните институции. Явно преподавателите методисти и студентите – бъдещи учители ще продължават да решават възникналите проблеми „на терен“.

Библиография

Бойчева, Сн. (2021). *Свое и чуждо в един многолик свят. Интеркултурност и „образование“*. Второ допълнено и преработено издание. Шумен: УИ „Епископ Константин Преславски“.

Димитрова-Гюзелева, Св. (2007). *Професионална подготовка на учителя по чужд език*. София: Селекта.

Дринова, Р. (2018). Ролята на учителя в условията на „постметодическа ера в чуждоезиковото обучение. Веселинов, Димитър (съст.). *Педагогика на добрите възможности за учене на всички. Сборник в чест на проф. д-н Тодор Шопов*. София: УИ „Св. Климент Охридски“.

Коева, Я. (2014). *Многоезичие и обучението по немски език като чужд*. В. Търново: Ивис.

Коева, Я. (2018). *Невродидактика и многоезичие*. В. Търново: УИ „Св. св. Кирил и Методий“.

Савова, Е. (2016). Дигитални медии и работа с художествени текстове в обучението по немски език като чужд. *Чуждоезиково обучение* 43 (6), 652-665.

Стефанова, П. (2015). *Методика на обучението по съвременни езици*. София: НБУ.

Стойчева, Д. (2012). *Многоезичието в обучението по съвременни езици*. София: Анубис.

Трим, Дж., Норд, Б., Кост, Д. (2001, на български език 2006). *Обща европейска езикова рамка. Учене, преподаване и оценяване*. Варна: Релакса.

Цветков, Пл. (2020). Tsvetkov, Pl. *Das Lehrerbild im Wandel der Zeit. Herausforderungen und Perspektiven im DaF-Unterricht. BDV Magazin* (1), 3–5.

Шопов, Т. (2013). *Педагогика на езика*. София: УИ „Св. Климент Охридски“.